

УДК 316.653:35-051](477)

ЛІНА МАЛИШ,

кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології Національного університету "Києво-Могилянська академія"

Рівень (не)довіри українців до інститутів та посадовців

Анотація

У статті презентуються результати дослідження рівня довіри населення України до різних інститутів та посадовців, угруповані на даних репрезентативного загальноукраїнського опитування, проведеного в грудні 2011 року. Було визначено оцінки довіри до ключових інститутів і посадовців, побудовано узагальнені показники довіри до них за групами та з'ясовано їхні чинники, типологізовано українців за мірою довіри до різних груп інститутів та описано соціальні характеристики кожного з одержаних типів. Особливу увагу приділено порівнянню рівнів довіри до різних інститутів у представників окремих соціальних категорій (підприємців та фермерів; інженерно-технічного персоналу; працівників сфери охорони здоров'я; працівників сфери освіти; студентів).

У процесі дослідження було відзначено невисокий загальний рівень довіри населення до ключових соціальних інститутів. Найвищу довіру українці виявляють до церкви та ЗМІ, найнижчу — до Верховної Ради. При цьому значна питома вага респондентів, переконаних, що жодна з інститутів не захищає їхніх інтересів. Вказані тренди довіри повторюються й у представників різних категорій зайнятості. Водночас оцінки довіри до груп інститутів є гетерогенними, зокрема в осіб із відмінними політичними переконаннями та різними оцінками довіри до себе з боку держави. Підтримка певного кандидата у Президенти є одним із визначальних чинників загальної налаштованості респондентів до соціальних інститутів.

Ключові слова: довіра до інститутів та посадовців, довіра до держави, оцінка довіри до себе з боку держави, оцінка захисту власних інтересів соціальними інститутами та посадовцями

Необхідність підтримки населенням реформ у різних галузях суспільного життя задля ефективного впровадження їх є однією з відмітних рис демократичних режимів, обраних як оптимальна модель політичного устрою в багатьох країнах. Індикатором цієї підтримки, широкоживаним у соціологічних дослідженнях, є рівень довіри громадян до окремих інститутів, посадовців та держави в цілому. Збирання інформації з цього питання переобачене такими відомими міжнародними соціологічними програмами, як Європейське соціальне дослідження (European Social Survey, ESS), Світове дослідження цінностей (World Values Survey, WVS), Європейське дослідження цінностей (European Value Survey, EVS), Всесвітнє опитування Геллапа (Gallup World Poll), Євробарометр (Eurobarometer). Вони дають змогу проводити численні кроскультурні студії рівня довіри до соціальних інститутів (Mishler, Rose, 1997; Dogan, 1998; Catterberg, Moreno, 2005; Dalton, 2005; Jakobsen, 2009; Slomczynski, Janicka, 2009). Моніторинг довіри населення до різних інститутів в окремих країнах здійснюється також у національних виборчих дослідженнях (National Election Studies) та дослідженнях політичних дій (Political Action Studies).

Одержання надійного знання щодо рівня довіри до окремих соціальних інститутів як підґрунтя для подальших виважених законодавчих ініціатив є вельми актуальним і для України. Її участь у таких проєктах, як ESS, WVS та EVS, відкриває можливості порівняння відповідних показників вітчизняного суспільства з аналогічними показниками для інших країн. Крім того, Центр соціальних та маркетингових досліджень “СОЦІС” та Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України у вересні 2010 року започаткували щомісячне загальнонаціональне моніторингове дослідження “Україна і українці”, до якого також було включено блок запитань для визначення довіри громадян до соціальних інститутів. Водночас слід констатувати, що висновки розвідок, базованих на вказаних емпіричних дослідженнях, не вможливають здійснення комплексного опису особливостей довіри до соціальних інститутів в українському суспільстві. Отже, метою цієї розвідки стало визначення загального рівня довіри українців до ключових соціальних інститутів та посадовців; побудова узагальнених показників довіри до різних груп інститутів та окреслення кола відповідних соціальних чинників; типологізація українців згідно з рівнем довіри до різних груп інститутів та опис соціальних характеристик кожної з одержаних груп і, нарешті, порівняння рівня довіри до окремих інститутів та за вирізненими групами їх у низки представників певних соціальних категорій (підприємців та фермерів; інженерно-технічного персоналу; працівників сфери охорони здоров'я; працівників сфери освіти; студентів).

Емпірична база дослідження та основні змінні

Висновки дослідження рівня довіри українців до різних інститутів та посадовців базуються на даних розробленого та проведеного в грудні 2011 року загальнонаціонального опитування ($N = 4000$ осіб, вибірка з бустерами за категоріями підприємців і фермерів; інженерно-технічного персоналу; працівників сфери охорони здоров'я; працівників сфери освіти; студентів).

Відбір багатоцфаблевий, стратифікований, на останньому щаблі квотний за такими параметрами: вік (понад 18 років), стать, тип населеного пункту (село/місто). Збирання інформації засобами стандартизованого особистого інтерв'ю (F2F) за місцем постійного проживання респондентів.

До переліку основних змінних, використаних при аналізі даних, було включено:

- рівень довіри українців до держави, який визначався через запитання: “Скажіть, будь ласка, наскільки Ви особисто довіряєте державі в тому, як вона забезпечує захист Ваших прав та свобод?”;
- рівень довіри держави до українців, вимірюваний через запитання: “Скажіть, будь ласка, наскільки, на Вашу думку, держава довіряє таким людям, як Ви?”;
- рівень довіри українців до різних соціальних суб'єктів, для фіксації якого було вжито запитання: “Скажіть, будь ласка, наскільки Ви особисто довіряєте тим, кого я зараз буду називати. Отже, наскільки Ви довіряєте...?”

До переліку суб'єктів довіри увійшли:

- Президент України;
- уряд України;
- прем'єр-міністр України;
- голова Верховної Ради України;
- Верховна Рада України;
- церква (конфесія, до якої людина належить);
- органи місцевої влади;
- політична опозиція;
- прокуратура;
- політичні партії;
- суди;
- банки;
- профспілки;
- податкова інспекція;
- міліція;
- громадські організації;
- засоби масової інформації (ТБ, радіо, преса);
- комунальні підприємства (ЖЕКи тощо).

Довіру до кожного із соціальних суб'єктів вимірювано за 11-бальною шкалою, де “0” — повна недовіра, “10” — повна довіра.

Додатково у дослідженні було розглянуто думку населення стосовно того, які соціальні суб'єкти найкраще опікуються його інтересами. Це з'ясувалося через запитання: “Хто з них [перелічених на картці соціальних суб'єктів] краще за всіх захищає Ваші права та інтереси?” При цьому респондент міг обрати не більш як три варіанти відповіді з переліку:

- Президент України;
- уряд України;
- Верховна Рада України;

- церква (конфесія, до якої людина належить);
- органи місцевої влади;
- опозиція у Верховній Раді України;
- прокуратура;
- політичні партії;
- суди;
- банки;
- профспілки;
- податкова інспекція;
- міліція;
- громадські організації;
- засоби масової інформації (ТБ, радіо, преса);
- комунальні підприємства (ЖЕКи тощо);
- інші;
- немає таких;
- важко відповісти.

Обрані індикатори дають змогу цілком реалізувати поставлені дослідницькі завдання.

Рівень довіри українців до соціальних інститутів

Дослідники неодноразово вказували на те, що рівень довіри громадян до окремих інститутів, посадовців і держави в цілому в країнах, що перебувають у транзитивному стані, є помітно меншим, ніж аналогічні показники в країнах із розвиненим демократичним ладом. Україна не є винятком: загальний рівень довіри населення до держави є вкрай низьким і становить у середньому 2,58 бала за 11-бальною шкалою. Найчастіше українці говорять про повну відсутність довіри до держави — її декларує майже третина опитаних (27,9%), а приблизно половина оцінює її рівень у діапазоні від 0 до 2.

Водночас опитані вважають доволі невисоким і рівень довіри до них з боку держави (в середньому 2,68). Як і в попередньому запитанні, більшість громадян відчувають, що держава їм зовсім не довіряє — таку думку висловили 24,1% опитаних. Близько половини опитаних визначають рівень довіри держави до них у діапазоні від 0 до 2. При зіставленні розподілів відповідей на обидва питання помітна суттєва різниця в кількості тих, хто не визначився з відповідями: щодо оцінки рівня довіри з боку держави до громадян таких на 8,9% більше, ніж щодо оцінки власної довіри до держави.

Між оцінками з боку українців власної довіри до держави та держави до них існує помірний прямиий зв'язок (коефіцієнт r Пірсона дорівнює 0,481 і є значимим на рівні $p < 0,001$). Тобто в разі низької оцінки респондентом довіри до себе з боку держави з більшою ймовірністю буде низькою і його довіра до держави і навпаки.

Показники рівня довіри до різних інститутів та посадовців також є доволі невисокими — найвище середнє значення, яке є трохи більшим за середнє значення шкали, було зафіксовано лише щодо церкви (6,13). Визначаючи рівень довіри до неї, респонденти найчастіше відзначали його макси-

мальне значення (21,3% опитаних). Наступними за рівнем довіри громадян є ЗМІ та громадські організації — середні значення показника для них становлять 4,7 та 3,61, найпоширенішою оцінкою їй рівня є “5” (її висловили, відповідно, 23,9% та 17,1% респондентів). Приблизно так само, як і громадським організаціям, українці довіряють органам місцевої влади (середнє — 3,41), однак для громадських організацій є суттєво вищою частка тих, хто не визначився з оцінкою довіри до них. Для інших чотирнадцяти соціальних суб’єктів середні значення показника довіри варіюють у діапазоні від 1,94 (до Верховної Ради України) до 2,81 (до політичної опозиції) (табл. 1). При цьому близько третини опитаних зазначили інститутам та посадовцям взагалі не довіряють.

Таблиця 1

Рівень довіри представників різних соціальних категорій до соціальних інститутів і посадовців, середні значення

Соціальні суб’єкти	Соціальні категорії					
	Загалом за вибіркою	Підприємці та фермери	Інженерно-технічний персонал	Працівники сфери освіти	Працівники сфери охорони здоров’я	Студенти
Церква	6,13	5,03	5,44	6,00	5,91	5,84
ЗМІ	4,70	4,58	5,55	4,97	4,60	5,08
Громадські організації	3,61	3,51	3,69	4,11	3,64	4,45
Органи місцевої влади	3,41	2,73	3,11	3,32	3,07	3,87
Політична опозиція	2,80	2,49	2,77	2,91	2,76	2,90
Банки	2,75	3,09	2,99	3,23	3,13	3,90
Профспілки	2,71	2,58	2,82	3,41	3,21	3,53
Президент	2,58	2,01	2,30	2,66	2,37	3,31
Міліція	2,53	2,23	2,38	2,67	2,46	3,17
Комунальні підприємства	2,52	2,48	2,59	2,64	2,73	3,16
Прокуратура	2,40	2,12	2,32	2,56	2,41	3,30
Податкова інспекція	2,35	2,38	2,44	2,74	2,57	3,31
Політичні партії	2,30	1,99	2,14	2,52	2,29	2,91
Суди	2,27	2,10	2,24	2,44	2,36	3,36
Уряд України	2,24	1,77	2,10	2,59	2,21	3,02
Прем’єр-міністр України	2,23	1,73	2,10	2,47	2,09	2,83
Голова ВР	2,10	1,76	2,05	2,34	2,05	2,81
ВР України	1,94	1,71	2,00	2,20	1,87	2,72
Держава	2,58	2,29	2,49	2,49	2,59	3,61
Громадянин (довіра з боку держави)	2,68	2,86	2,83	2,83	3,06	3,79
<i>N</i>	2484	333	358	326	349	423

Якщо підсумувати, то 71,2% громадян України загалом не висловлюють повної підтримки жодному з вісімнадцяти перелічених соціальних суб'єктів, ще 18,7% повністю довіряють лише одному з них, а двом і трьом — відповідно 4% і 2%. Натомість цілковиту відсутність довіри до всіх основних соціальних інститутів задекларували 3,6% опитаних, а у 36,8% респондентів жодна з них не викликає повної довіри.

Низький рівень довіри певною мірою пов'язаний із тим, що українці не відчувають захисту їхніх інтересів з боку перелічених соціальних суб'єктів. Так, майже половина наших співгромадян (47%) відзначила, що немає організацій чи установ, які б захищали їхні інтереси. Водночас частка тих, хто вважає, що той чи інший інститут піклується про дотримання їхніх прав, ледь перевищує 10%. Зокрема, найбільшою мірою погоджуються з тим, що найкраще це робить церква, — 11,8%, ЗМІ — 11,1%, Президент — 8,7%, органи місцевої влади — 8,2% опитаних (табл. 2). При цьому, як демонструє зіставлення таблиць 1 і 2, ранги соціальних суб'єктів за рівнем довіри до них і за мірою захисту інтересів українців з боку цих суб'єктів у більшості випадків не збігаються. Особливо помітні такі розбіжності у разі банків, уряду України, Верховної Ради України, податкової інспекції, Президента, громадських організацій та судів, але це стосується і профспілок та прокуратури. Так, якщо ранг Президента за рівнем довіри 8, то за дієвістю щодо захисту прав і свобод — 3. Подібним чином, в уряді ранг за довірою 15, а за захистом інтересів — 8, у Верховної Ради ранг довіри 17, а за тим, як вона опікується інтересами громадян, — 12. І навпаки, якщо ранг громадських організацій за рівнем довіри 3, то щодо захисту прав — 7, а в банків за рівнем довіри — 6, а за відстоюванням інтересів громадян — 14.

Виявлені у розподілах оцінок довіри до певних соціальних суб'єктів подібності дають підстави припустити можливість групування їх. Засобами факторного аналізу (метод головних компонент, ротація методом Варимакс) оцінки довіри до окремих інститутів та посадовців було згруповано у три фактори, які разом пояснюють 72,76% загальної дисперсії. Критерії розрахунку факторного розв'язку є цілком адекватними: КМО = 0,956, значимість критерію сферичності Бартлета на рівні $p < 0,001$.

Характеризуючи одержані фактори, зазначимо, що перший із них, названий **“рівень довіри до регулювальних інститутів”**, утворюють оцінки довіри до таких соціальних суб'єктів: прокуратура, політичні партії, суди, банки, профспілки, податкова інспекція, міліція, громадські організації, комунальні підприємства. Цей фактор дає змогу описати рівень довіри населення до тих інститутів, які мають за обов'язок сприяння нормальному функціонуванню суспільства. Фактор пояснює 57,14% дисперсії, судження, які входять до його складу, є узгодженими між собою (α Кронбаха для них сягає 0,937).

Другий фактор — **“рівень довіри до владних інститутів”** — становлять оцінки довіри до Президента, уряду України, прем'єр-міністра, Голови Верховної Ради України, Верховної Ради України. Судження, які входять до цього фактора, характеризують оцінку українськими громадянами ключових політичних акторів, від діяльності яких залежить подальший суспіль-

ний розвиток. Цей фактор пояснює 9,58% дисперсії, показник узгодженості включених до нього суджень α Кронбаха сягає 0,96.

Таблиця 2

Оцінка представниками різних соціальних категорій захисту їхніх інтересів з боку соціальних інститутів і посадовців, %

Суб'єкти, які найкраще захищають інтереси	Соціальні категорії					
	Загалом за вибіркою	Підприємці та фермери	Інженерно-технічний персонал	Працівники сфери освіти	Працівники сфери охорони здоров'я	Студенти
Немає таких	47,0	53,8	49,6	40,8	45,6	32,2
Церква	11,8	9,9	8,7	11,3	16,3	10,4
ЗМІ	11,1	12,9	15,9	17,5	11,7	15,6
Президент	8,7	6,3	5,6	8,3	5,4	8,0
Органи місцевої влади	8,2	4,2	5,3	6,7	7,4	9,2
Опозиція у ВР	6,5	4,2	8,1	3,7	4,6	5,0
Міліція	6,1	3,0	6,7	5,2	6,3	11,8
Громадські організації	5,7	7,2	8,1	10,7	10,0	11,1
Уряд України	4,3	3,3	3,9	5,5	4,6	6,1
Профспілки	3,7	3,3	7,0	12,9	11,5	6,4
Прокуратура	3,5	4,2	5,0	4,6	5,7	5,9
Суди	3,3	3,9	4,5	6,7	4,3	11,1
ВР України	2,2	1,2	1,7	2,8	0,9	2,8
Політичні партії	1,2	1,2	2,2	1,5	2,0	1,9
Банки	1,1	3,9	1,4	2,1	2,6	1,9
Комунальні підприємства	0,8	0,6	2,2	1,2	0,0	0,9
Інші	0,7	0,9	0,6	0,9	0,3	1,9
Податкова інспекція	0,4	1,2	1,4	0,3	0,9	1,7
Важко відповісти	9,2	5,4	5,6	7,7	6,9	10,2
<i>N</i>	2484	333	358	326	349	423

У третьому факторі — *“рівень довіри до інститутів, що транслюють цінності”* — об'єдналися оцінки довіри до церкви, органів місцевої влади, політичної опозиції та ЗМІ. Тут ідеться про ті інституції, які передусім спрямовують свої зусилля на продукування та подальше поширення певних ідей і цінностей. Фактор пояснює 6,04% дисперсії, для суджень включених до його складу, показник узгодженості α Кронбаха становить 0,711.

На підставі виокремлених факторів для подальшого аналізу даних було побудовано три узагальнені індекси довіри. Так, за судженнями, які увійшли до першого фактора, сформовано індекс довіри до регулювальних інститутів (ІДРІ); за тими, що входили до другого фактора, — індекс довіри

до владних інститутів (ІДВІ), а за судженнями третього фактора — індекс довіри до інститутів, що транслюють цінності (ІДІТЦ). Зазначені індекси являють собою середні значення показників, які входять до їхнього складу. У підрахунках індексів використано тільки ті кейси, для яких були наявні значення всіх змінних, що входять до складу індексу.

Ранжуючи одержані групи інститутів відповідно до середніх значень індексів довіри до них, зазначу, що найвищу позицію посідають інститути, що транслюють цінності (ІДІТЦ = 4,21 (2,12)). Рівень довіри до регулювальних інститутів є меншим — середнє значення ІДРІ становить 2,41 (1,95). І найнижчою є довіра до владних інститутів (ІДВІ = 2,17 (2,32))¹.

Загалом, спираючись на дані опитування, слід говорити радше про недовіру, аніж довіру населення до ключових соціальних інститутів українського суспільства. При цьому і від держави українці не чекають довіри до себе, здебільшого вважаючи, що очікувати захисту власних інтересів їм немає від кого.

Чинники довіри до різних груп інститутів

Маючи відмінні позиції в соціальному просторі, представники різних соціальних категорій можуть неоднаково оцінювати діяльність тих чи інших соціальних суб'єктів, що накладатиме відбиток і на рівень довіри до них. Для перевірки гомогенності рівня довіри до вказаних вище трьох груп інститутів було використано регресійний аналіз та порівняння середніх (метод загальної лінійної моделі). Як залежні змінні маємо індекси, що фіксують рівень довіри населення до різних груп інститутів (ІДРІ, ІДВІ та ІДІТЦ). До переліку незалежних змінних було включено дві групи характеристик респондентів.

1. Соціодемографічні характеристики:

- стать (чоловіча/ жіноча);
- вік (кількість повних років на момент опитування);
- рівень освіти, вимірюваний за градацією: початкова та неповна середня; повна середня; середня спеціальна; перший ступінь вищої освіти (бакалавр); повна вища освіта (включно з ученим ступенем);
- сімейний стан (неодружений, одружений, у фактичному шлюбі, розлучений, удівець);
- тип населеного пункту, де мешкає респондент, представлений альтернативами: Київ; велике чи середнє місто (з населенням понад 100 тис. осіб); невелике місто чи СМТ (з населенням до 100 тис. осіб); село;
- регіон проживання, який визначався за такою диференціацією: Східний (Донецька, Луганська, Харківська області); Західний (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області); Центральний (Вінницька, Дніпропетровська, Житомирська, м. Київ, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Сумська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області);

---

¹ Подано середнє значення індексу, у дужках — значення стандартного відхилення.

- Південний (Запорізька, АР Крим, Миколаївська, Одеська, Херсонська області);
- національність (українець, росіянин, інша);
  - мова спілкування (переважно українська; переважно російська; і українська, і російська; не українська і не російська);
  - позиція на “соціальній драбині”, де на сходинці “1” розміщені ті, хто має найнижче становище в суспільстві, а на сходинці “10” — хто має найвище становище;
  - матеріальне становище сім’ї респондента, описуваний за такими визначеннями: часто не маємо грошей, іноді жебракуємо; не вистачає продуктів харчування, іноді голодуємо; вистачає лише на продукти харчування; вистачає в цілому на прожиття; вистачає на все необхідне, але нам не до заощаджень; вистачає на все необхідне, робимо заощадження; живемо у повному достатку;
  - рід занять, який визначався за переліком: керівник організації/компанії, керівник середньої ланки, підприємець чи фермер, спеціаліст, службовець, інженерно-технічний персонал, технічний персонал, працівник сфери освіти, працівник сфери охорони здоров’я, робітник, пенсіонер, студент чи учень, домогосподарка, без певних занять чи безробітний, інше.
2. Чинники, пов’язані з політичною позицією респондента:
- підтримка певних партій у разі проведення виборів до Верховної Ради найближчої неділі: підтримка провладних партій (ПР, КПУ, НП); підтримка опозиційних партій (“Батьківщина”, “Громадянська позиція”, “Наша Україна”, “Свобода”, “Удар”, “Фронт Змін”, інша партія); голосування проти всіх; неучасть у виборах);
  - підтримка різних кандидатів на виборах Президента у разі їх проведення у день опитування (В.Янукович, Ю.Тимошенко, А.Яценюк, П.Симоненко, В.Кличко, інший кандидат, голосування проти всіх, неучасть у виборах);
  - рівень довіри держави до українців, вимірювання за 11-бальною шкалою, де 0 — зовсім не довіряє, а 10 — повністю довіряє¹.

У процесі аналізу було з’ясовано, що варіації у рівні довіри до окремих груп інститутів зумовлені різними наборами соціодемографічних чинників. Водночас для кожної з трьох моделей виявився значимим вплив усіх указаних у переліку чинників, пов’язаних із політичною позицією індивідів. Таким чином, окрім чинників, що характеризують різні аспекти політичної позиції, *рівень довіри до регулювальних інститутів* визначають такі соціодемографічні характеристики: стать, вік, регіон проживання — разом обидві групи чинників визначають 27,6% варіації ІДРІ. *Рівень довіри до владних інститутів* залежить від дещо інших соціодемографічних чинників, зокрема, від типу населеного пункту та регіону проживання респондента і його позиції на “соціальній драбині” — загалом усі фактори пояснюють 47,8%

---

¹ Детальну інформацію щодо цієї змінної подано в підрозділі “Емпірична база дослідження та основні змінні”.

варіації ІДВІ. Нарешті, *рівень довіри до інститутів, які транслюють цінності*, визначається найбільшою кількістю соціодемографічних чинників, серед яких: стать, тип населеного пункту та регіон проживання респондента, його мова спілкування, матеріальний статус сім'ї — всі групи чинників зумовлюють 28,3% варіації ІДІТЦ. Оцінки параметрів моделей подано в таблиці 3.

Таблиця 3

Чинники довіри до різних груп інститутів

Чинники	Групи інститутів, довіра до яких визначається		
	Регулю- вальні інститути	Владні інститути	інститути, що транслю- ють цінності
Незалежний член	2,240*	1,108*	5,928*
Стать:	P = 0,016	–	P = 0,012
Чоловік	-0,244**		-0,241**
<i>Жінка</i>			
Вік	-0,014*	–	–
Тип населеного пункту	–	P = 0,002	P = 0,006
Київ		-0,196	-0,562**
Велике чи середнє місто		-0,133	-0,399*
Невелике місто чи СМТ		-0,429*	-0,344*
<i>Село</i>			
Регіон:	P ≤ 0,001	P ≤ 0,001	P ≤ 0,001
Схід	-0,550*	-0,566**	-0,805*
Захід	-0,705*	-0,553*	-0,148
Центр	-0,571*	-0,320*	-0,928*
<i>Південь</i>			
Мова спілкування:	–	–	P ≤ 0,001
Не українська і не російська			1,062**
Переважно українська			0,230
Переважно російська			-0,376**
<i>Гукраїнська, і російська</i>			
Сходинка “соціальної драбини”	–	0,072*	–
Матеріальний статус сім'ї респондента:	–	–	P ≤ 0,001
Часто не маємо грошей, іноді жebraкуємо			-3,399**
Не вистачає продуктів харчування, іноді голодуємо			-2,479
Вистачає лише на продукти харчування			-2,262
Вистачає в цілому на прожиття			-1,944
Вистачає на все необхідне, але нам не до заощаджень			-2,108

Закінчення табл. 3

Вистачає на все необхідне, робимо заощадження			-2,012
<i>Живемо у повному достатку</i>			
Підтримка партій на виборах до ВР:	P = 0,008	P ≤ 0,001	P = 0,007
Підтримка провладних партій	1,119*	1,195*	1,185*
Підтримка опозиційних партій	0,336	-0,696**	0,839**
Голосування проти всіх	0,658	-0,260	0,339
<i>Неучасть у виборах</i>			
Підтримка кандидатів у президенти:	P ≤ 0,001	P ≤ 0,001	P = 0,001
В.Янукович	0,671	1,948*	-0,030
Ю.Тимошенко	0,321	0,358	0,624
А.Яценюк	0,504	0,881**	0,304
П.Симоненко	-0,494	-0,782**	-0,569
В.Кличко	0,249	1,209*	0,101
Інший	0,586	0,901*	0,221
Голосування проти всіх	-0,519	0,139	-0,550
<i>Неучасть у виборах</i>			
Рівень довіри держави до громадян	0,261*	0,302*	0,218*
Рівень освіти	-	-	-
Сімейний стан	-	-	-
Національність	-	-	-
Рід занять	-	-	-
Скоригований R ²	0,276	0,478	0,283

У таблиці наведено В-коефіцієнти моделей.

Референтні категорії виділено *курсивом*.

Рискою (-) позначено чинники, які не справляють статистично значимого впливу на рівень довіри до певної групи інститутів.

Статистично значимі значення коефіцієнтів виділено **жирним** шрифтом, значимість на рівні $p < 0,05$ позначено **, значимість на рівні $p < 0,01$ позначено *.

Розглядаючи детально вплив різних чинників на рівень довіри до регулювальних інститутів, зауважу, що загалом його найвищі значення будуть притаманні жінкам молодшого віку, які мешкають у Південному регіоні, схильні вважати, що держава їм довіряє, підтримують провладні партії на виборах до ВР і не голосуватимуть проти всіх на виборах у президенти. Стосовно відмінностей у рівні довіри до регулювальних інститутів у осіб, яким властиві різні рівні підтримки провладних партій, зазначу, що цей рівень є найнижчий у тих, хто підтримує опозиційні партії або взагалі не збирається брати участі у виборах.

Рівень довіри до владних інститутів буде відносно високим для мешканців Півдня з будь-якого типу населеного пункту, крім невеликих міст, де

довіру до себе з боку держави оцінюють як високу і на виборах до ВР підтримують провладні партії, а на виборах президента — передусім В.Януковича. Уточню, що особи, які визнали, що голосували б на президентських виборах за П.Симоненка, мають значимо нижчі, ніж решта категорій опитаних (включно з тими, хто не підтримує жодного кандидата і не брав би участі у виборах), оцінки рівня довіри до вказаної групи інститутів. Серед категорій осіб, які підтримують різні політичні сили на виборах до ВР, найнижчу довіру до владних інститутів декларують прихильники опозиційних партій і ті, хто голосував би проти всіх.

Довіра до інститутів, які транслюють цінності, зростає мірою підвищення впевненості громадян у довірі до них з боку держави, у жінок, які проживають у селах Південного чи Західного регіонів, у повсякденному спілкуванні використовують не російську мову, налаштовані брати участь у виборах, є радше прибічниками кандидата у Президенти Ю.Тимошенко і живуть у повному достатку. Щодо відмінностей у рівні довіри до інститутів, які транслюють цінності, в осіб із сімей з різними статками, то вони є відчутними саме для двох крайніх категорій, тоді як між іншими настільки чіткої різниці ми не простежуємо, тобто чим вищий матеріальний статус, тим імовірніше прояв високого рівня довіри.

Таким чином, оцінки довіри до розглянутих груп інститутів не є гомогенними в осіб, належних до різних соціальних категорій. Відзначена гетерогенність найсильніше виявляється стосовно довіри до владних інститутів.

Типологія населення за рівнем довіри до різних груп інститутів

Подібність оцінок довіри до різних груп інститутів, констатована у представників низки соціодемографічних груп, є підставою для типологізації респондентів згідно з їхнім рівнем довіри до різних груп соціальних інститутів. На базі значень відповідних індексів (ІДРІ, ІДВІ, ІДІТЦ) на підставі процедури кластерного аналізу (метод К-середніх) було виокремлено три категорії осіб: з низьким, помірним та високим рівнем довіри до різних груп інститутів, — яким були притаманні відносно високі, помірні та низькі значення індексів довіри до регульовальних, владних і тих, що транслюють цінності, інститутів¹.

При цьому особам із двох перших категорій властивий вищий рівень довіри до регульовальних інститутів (значення ІДРІ становлять 0,74 (0,82) і 2,85 (1,18) відповідно), аніж до владних (значення ІДВІ становлять 0,46 (0,83) і 1,79 (1,27)), тоді як для осіб із загальним високим рівнем довіри до різних груп інститутів — навпаки (ІДРІ = 4,87 (1,54), а ІДВІ = 5,62 (1,65)). Довіра до інститутів, що транслюють цінності, у представників всіх зазначених категорій є вищою, аніж довіра до інших груп інститутів; значення

---

¹ Кількість осіб у кожній із категорій є такою: з високою довірою — 569, з помірною довірою — 954, з низькою довірою — 873.

ІДІТЦ сягають 5,87 (1,59) у осіб із високим рівнем довіри, 5,62 (1,65) в осіб із середнім рівнем і 4,87 (1,54) в тих, хто має низький рівень довіри¹.

Вивчення складу категорій осіб з відмінними рівнями довіри до різних інститутів засобами побудови дерев рішень (метод CHAID) дало змогу з'ясувати, що основним чинником, який визначає ті чи інші загальні установки індивідів стосовно соціальних суб'єктів, є їхня орієнтація на певного політичного лідера як Президента країни. Зокрема, найбільша кількість осіб із високим рівнем довіри до різних інститутів є прибічниками В.Януковича (70% проти 23,7% за вибіркою загалом). Серед них найбільша частка тих, хто оцінює довіру з боку держави до себе більше, ніж на "4" за 11-бальною шкалою (86,9% з даної підгрупи), або, за умов нижчої оцінки, мешкає у Південному регіоні (78% осіб з цієї підгрупи проти 45,5% мешканців інших регіонів).

Серед тих, хто не підтримує жодного з кандидатів чи не збирається йти на вибори Президента, найвищою є частка тих, хто належить до категорії осіб із загальним низьким рівнем довіри до соціальних суб'єктів (54,8% проти 36,4% за вибіркою загалом). Ця частка додатково зростає серед осіб, які вважають, що держава їм зовсім не довіряє (66,4%), особливо серед мешканців невеликих і великих міст та СМТ (74,2% осіб цієї підгрупи). Найбільше осіб із низьким рівнем довіри до основних інститутів суспільства серед тих, хто оцінює довіру до себе з боку держави на "1" (82,9%). Для тих, чия оцінка є вищою за "1", ця частка зменшується до 44,8%, якщо вона не перевищує "3", а після перевищення цього значення спадає до 27,3%.

Прибічники інших кандидатів у президенти, за винятком В.Януковича, тяжіють до категорії осіб з помірним загальним рівнем довіри. Однак їхня частка серед прихильників Ю.Тимошенко є вищою, аніж серед тих, хто підтримує інших кандидатів (58% і 43,7% на протизвагу 39,8% за вибіркою загалом). Найменше респонденти, які розглядають Ю. Тимошенко як Президента, схильні виявляти помірний рівень довіри за умови оцінки ними довіри з боку держави у діапазоні 0–1 бал і за наявності повної середньої чи вищої освіти (39,2% у цій підгрупі). Представники розглядуваної підгрупи головню належать до тих, кому властива низька довіра (54,9% у цій підгрупі).

Опитані, які висловилися на користь інших кандидатів у Президенти, частіше належать до категорії осіб із низьким рівнем довіри на тлі оцінки довіри до них із боку держави як не вищою за "1" і мешкають при цьому у Центральному регіоні (57,4% у цій підгрупі порівняно з 33,7% серед усіх прибічників цих кандидатів у Президенти). Натомість частка осіб із високим рівнем довіри зростатиме у випадку оцінки довіри з боку держави як вищою за "3" та проживання респондента у великому місті — частка таких 46,5% порівняно з 22,6% серед прибічників зазначених кандидатів загалом.

Загалом на підставі таких чинників, як підтримка певного кандидата у Президенти, оцінка довіри з боку держави, стать, сходинка "соціальної драбини", тип населеного пункту, регіон, рівень освіти, можливе коректне передбачення загального рівня довіри респондента до різних інститутів у

¹ Подано середнє значення індексу, у дужках — значення стандартного відхилення.

56,8% випадків (найкраща якість прогнозу — для категорії осіб з помірною довірою — 71,5%, найгірша — для осіб з низьким рівнем довіри — 42,2%).

Рівень довіри до соціальних інститутів у представників різних категорій зайнятості

Завершуючи розгляд рівня довіри представників окремих соціальних категорій, звернімо увагу на його особливості, притаманні особам з різним типом зайнятості, зокрема, підприємцям та фермерам, інженерно-технічному персоналу, працівникам освітньої сфери, працівникам сфери охорони здоров'я і студентам. Вибір цих категорій продиктовано тим, що вони мають відмінні рівні соціальної вразливості й неоднаковою мірою охоплені відповідними заходами державної політики. Оцінкам рівня довіри до різних соціальних інститутів із боку перелічених груп осіб притаманна низка специфічних рис порівняно з даними по населенню в цілому.

По-перше, всі вони оцінюють рівень довіри держави до них як дещо вищий, аніж висловлювана ними довіра до неї. При цьому найменшою є частка осіб, які вважають, що держава їм не довіряє, серед студентів та працівників сфери освіти (відповідно, 12,8% і 14,7%). І серед цих самих категорій осіб найбільшими є частки тих, хто вважає, що держава їм повністю довіряє: таких 3,5% серед студентів і 4,6% серед освітян. Загалом середні оцінки довіри до держави з боку представників указаних груп коливаються в діапазоні від 2,29 до 3,61, а оцінки довіри до них самих із боку держави — від 2,86 до 3,79 (табл. 1).

По-друге, найвищі позиції за рівнем довіри громадян з означених категорій посідають такі інститути, як церква, ЗМІ, громадські організації та профспілки, а найнижчі — ВР України, Голова ВР, прем'єр-міністр та уряд. Церква є інституцією, яка викликає найвищу довіру у представників усіх розглянутих груп, а Верховна Рада, навпаки, — найнижчу¹. Водночас рівень довіри громадян із різними типами зайнятості до інших інститутів має низку відмінностей. Наприклад, політична опозиція має нижчий ранг за рівнем довіри з боку студентів порівняно з аналогічним ранжуванням серед інших категорій. Однак середні оцінки рівня довіри до різних інститутів у студентів є вищими, аніж у тих, хто має інший тип зайнятості. Ранг в ієрархії за рівнем довіри до податкової інспекції є помітно вищим серед студентів, працівників сфери освіти та охорони здоров'я, аніж серед підприємців, фермерів та інженерно-технічного персоналу. Уряд і Президент мають дещо вищий рівень довіри з боку освітян, аніж із боку представників інших категорій зайнятості (12-й ранг порівняно з 15-м у разі уряду та 10-й ранг проти 12–13 у разі президента), тоді як суди, навпаки, нижчий (16 порівняно з 12–13).

Довіра до різних інститутів частково залежить від того, наскільки добре вони захищають інтереси громадян. Загалом серед категорій осіб із різним типом зайнятості не менш як третина тих, хто вважає, що жоден інститут не

---

¹ Середні значення показників довіри до різних інститутів та посадовців за окремими категоріями зайнятості подано в таблиці 1.

переймається обстоюванням прав та інтересів громадян. При цьому най-песимістичніше налаштовані підприємці та фермери, а також інженерно-технічний персонал, серед яких частки тих, хто дотримується такої думки, становлять 53,8% і 49,6%. Водночас найменшою кількістю тих, хто не відчуває захисту своїх інтересів з боку відповідних інститутів, є серед студентів — 32,2% (табл. 2). Називаючи інститути, які найкраще піклуються про інтереси громадян, представники майже всіх категорій зайнятості відзначили ЗМІ. Лише працівники сфери охорони здоров'я вказали на те, що таким інститутом є церква. Утім частка осіб, які визнали захист своїх прав певними інститутами, є достатньо незначною в усіх категоріях зайнятих і не перевищує 18%.

Ранги інститутів за рівнем довіри до них, з одного боку, а з іншого — за тим, наскільки добре вони піклуються про інтереси громадян, в оцінках представників різних категорій зайнятості переважно не збігаються. Переліки інститутів, стосовно яких ці розбіжності в рангах є значними, також відрізняються у представників зазначених категорій. Однак для таких суб'єктів влади, як уряд, ВР України та Президент, ці розбіжності є достатньо помітними у кожній категорії, проте особливо виразні у підприємців та фермерів, для яких різниці становлять 8–9 позицій.

З узагальненням даних щодо рівня довіри до різних груп інститутів у представників окремих категорій зайнятості на основі описаних вище індексів (ІДРІ, ІДВІ та ІДІТЦ) було зафіксовано тренди, подібні до описаних для населення загалом. Значення показника рівня довіри до владних інститутів є найнижчим, а до інститутів, що транслюють цінності, — найвищим для всіх категорій зайнятості, як і можна було очікувати з огляду на значення окремих індикаторів довіри до соціальних інститутів. Значення показників для окремих категорій зайнятості є найвищими у студентів (ІДРІ = 3,34 (2,83); ІДВІ = 2,88 (2,28); ІДІТЦ = 4,44 (2,04)), а найнижчими — у підприємців і фермерів (ІДРІ = 2,57 (2,02); ІДВІ = 1,79 (2,08); ІДІТЦ = 3,73(1,96))¹. У представників інших соціальних категорій значення відповідних індексів варіюють у таких діапазонах: ІДРІ — від 2,63 до 2,66; ІДВІ — від 2,08 до 2,45; ІДІТЦ — від 4,03 до 4,28.

Отже, загальні тренди довіри як до держави, так і до окремих інститутів та посадовців є вельми подібними для всього населення та окремих категорій зайнятості. Зрозуміло, що студентам, які є наймолодшими порівняно з представниками інших категорій, властивий дещо більший оптимізм у їхніх оцінках, однак назагал недовіра до ключових акторів в українському суспільстві є доволі значною.

Висновки

Резюмуючи дані щодо рівня довіри українців до основних соціальних інститутів та посадовців, слід зазначити:

1. Загальний рівень довіри громадян до держави в цілому і до окремих інститутів є вельми низьким — для більшої частини з них середні

¹ Подано середнє значення індексу, у дужках — значення стандартного відхилення.

- значення відповідних показників не перевищують “3” за 11-бальною шкалою. При цьому найбільшу довіру з-поміж інших інститутів українського суспільства виявляють до церкви, ЗМІ, громадських організацій та органів місцевої влади. Натомість рівень довіри до основних владних інститутів, зокрема уряду та Верховної Ради, є доволі низьким.
2. Переважна більшість українських громадян не висловлюють повної довіри до жодного з названих соціальних суб'єктів. Водночас майже 40% наших співвітчизників не висловлюють і повної недовіри жодному інституту, менш як 4% висловлюють повну недовіру до всіх.
  3. В осіб різних категорій зайнятості (зокрема, підприємців та фермерів, інженерно-технічного персоналу, працівників освітньої сфери, працівників сфери охорони здоров'я та студентів) так само, як і в усіх опитаних загалом, найвищу довіру викликають церква, ЗМІ та громадські організації, а найменшу — Верховна Рада.
  4. Оцінки довіри громадян до держави корелюють з їхніми оцінками довіри держави до них самих. Загалом населення визначає свій рівень довіри до держави приблизно як такий самий, що й довіра з боку держави до нього. Водночас серед осіб з указаних вище категорій зайнятості між цими показниками існують більш виразні відмінності в бік вищої оцінки довіри держави до респондента. Найпомітнішими ці розбіжності є у підприємців та фермерів.
  5. Більшість українських громадян переконані, що жоден інститут не захищає їхніх прав та інтересів. Відповідні частки осіб є достатньо значними як за вибіркою в цілому, так і для представників окремих категорій зайнятості. При цьому найбільша кількість переконаних у відсутності піклування про їхні інтереси з боку соціальних інститутів фіксується серед підприємців та фермерів, а найменша — серед студентів.
  6. Ранги інститутів за рівнем довіри до них і за тим, наскільки добре вони захищають інтереси громадян, як правило, різняться. Особливо помітними відмінності є для Верховної Ради, уряду та Президента. Такі розбіжності зафіксовані як щодо населення в цілому, так і щодо окремих категорій зайнятості.
  7. Згідно зі значеннями узагальнених індексів найнижчим є рівень довіри до владних інститутів (Верховна Рада, уряд, Голова ВР, прем'єр-міністр, Президент), а найвищим — до інститутів, які транслюють цінності (церква, ЗМІ, політична опозиція, органи місцевої влади), тоді як регулювальні інститути (прокуратура, політичні партії, суди, банки, профспілки, податкова інспекція, міліція, громадські організації та комунальні підприємства) посідають проміжну позицію за рівнем довіри громадян.
  8. У представників різних категорій зайнятості тренди оцінок довіри до різних груп інститутів повторюють загальноукраїнські. Проте у студентів ці оцінки є помітно вищими, ніж у представників інших кате-

горій. Також у представників усіх п'яти категорій зайнятості є дещо вищим, аніж у населення загалом, рівень довіри до регулювальних інститутів.

9. Рівні довіри до різних груп інститутів не є гомогенними у представників різних соціодемографічних категорій. Значимий вплив на них справляють чинники, які стосуються політичної позиції індивіда (підтримка певного кандидата у Президенти, підтримка певної групи політичних сил на виборах до ВР та оцінка довіри держави до громадян), а також регіон проживання. Переліки інших соціодемографічних чинників, які зумовлюють відмінності у рівні довіри до певних груп соціальних інститутів, мають варіативний характер.
10. Загалом рівень довіри до окремих інститутів підвищується у випадках підтримки провладних політичних сил, факту голосування за когось із кандидатів у Президенти, крім П. Симоненка, оцінки довіри до себе з боку держави як високої, проживання у Південному регіоні.
11. За рівнем довіри до різних груп соціальних інститутів було вирізнено три типи осіб: з високим, помірним та низьким рівнем довіри. При цьому, хоча діапазони середніх значень за всіма трьома шкалами відповідають визначенням категорій, рівень довіри до владних інститутів є найнижчим лише для двох останніх із них. Натомість особам з першої категорії властивий нижчий рівень довіри до регулювальних інститутів, аніж до владних.
12. Належність до зазначених категорій осіб зумовлена, першою чергою, підтримкою певного кандидата в президенти, а також оцінкою довіри до громадян з боку держави. Категорія осіб з високим рівнем довіри представлена передусім виборцями чинного Президента В.Януковича, переконаними в достатньо високому рівні державної довіри до себе. Другий тип осіб представлений прибічниками інших кандидатів у президенти, які оцінюють довіру держави до себе як більшу за "1". Третій тип — це ті, хто не підтримує жодного кандидата у президенти або не збирається йти на вибори і вважає, що держава йому зовсім не довіряє.

Сформульовані висновки, звісно, дають певне уявлення про особливості рівня довіри українців до низки соціальних інститутів та посадовців. Однак для ліпшого розуміння цього феномену необхідне проведення регулярних моніторингових досліджень, дані яких дали би змогу зрозуміти його природу.

Джерела

Catterberg G. The Individual Bases of Political Trust: Trends in New and Established Democracies / G. Catterberg, A. Moreno // International Journal of Public Opinion Research. — 2005. — Vol. 18, № 1. — P. 31–48.

Dalton R.J. The Social Transformation of Trust in Government / R.J. Dalton // International Review of Sociology. — 2005. — Vol. 15, № 1. — P. 133–154.

Dogan M. The Decline of Traditional Values in Western Europe. Religion, Nationalism, Authority / M. Dogan // International Journal of Comparative Sociology. — 1998. — Vol. 39, № 1. — P. 77–90.

Jakobsen T.G. Public versus Private: The Conditional Effect of State Policy and Institutional Trust on Mass Opinion / T. G. Jakobsen // European Sociological Review. — 2010. — Vol. 26, № 3. — P. 307–318.

Mishler W. Trust, Distrust and Skepticism: Popular Evaluation of Civil and Political Institutions in Post-Communist Societies / W. Mishler, R. Rose // The Journal of Politics. — 1997. — Vol. 59, № 2. — P. 418–451.

Slomczynski K.M. Structural Determinants of Trust in Public Institutions / K. M. Slomczynski, K. Janicka // International Journal of Sociology. — 2009. — Vol. 39, № 1. — P. 8–29.